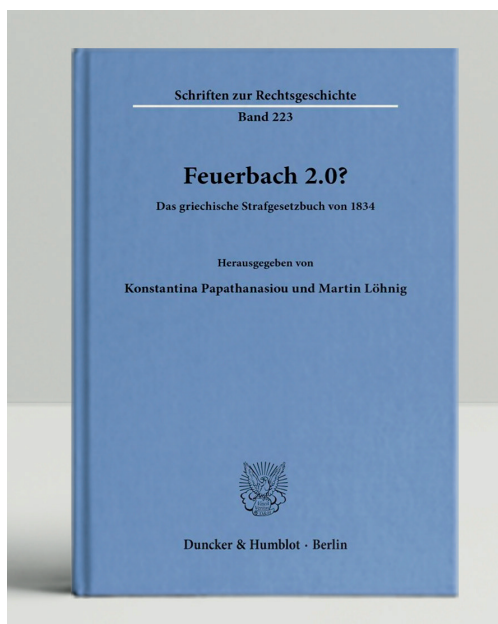

Feuerbach 2.0? Das griechische Strafrecht von 1834. Herausgegeben von Konstantina Papathanasiou und Martin Löhnig

Καλλιόπη Κ. Παπακωνσταντίνου

Αν. Καθηγήτρια Ιστορίας Δικαίου, Νομική Σχολή ΑΠΘ

Τίποτα δεν επιθυμούσαν περισσότερο οι επί χρόνια ευρισκόμενοι σε εμπόλεμη κατάσταση Έλληνες, μόλις κατέκτησαν την πολυπόθητη ελευθερία τους, από τη δόμηση σε σταθερές βάσεις ενός ανεξάρτητου, σύγχρονου κράτους, διαπνεόμενου από τις αρχές του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, όπως είχαν εκφραστεί ήδη στα Συντάγματα της επανάστασης. Ενός κράτους που θα μπορούσε να ενταχθεί ισότιμα στη χορεία των ευρωπαϊκών ανεξάρτητων κρατών.¹

Η δικαιοκή και δικαστηριακή οργάνωση είναι προφανώς θεμελιώδης για τη σύσταση και διαμόρφωση ενός κράτους, για τη δημιουργία κοινωνικής συνοχής και συνθηκών ομαλής κοινωνικής συμβίωσης. Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα ειδικότερα, που προερχόταν από μια μακρά επαναστατική περίοδο, σε συνδυασμό με τον ρόλο που διαδραμάτισε η γενικότερη ρευστότητα στα ευρωπαϊκά πράγματα, ιδίως της ανατολικής Μεσογείου, το εγχείρημα δόμησης ενός ανεξάρτητου κράτους καθίστατο ακόμη δυσκολότερο.

Η οργάνωση ενός κράτους δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς Δίκαιο. Η «ανασύνδεση» όμως ενός λαού, μετά από μια μακροχρόνια κατοχή, με το Δίκαιο που διέπε την κοινωνική οργάνωσή του προτού κατακτηθεί από την ξένη δύναμη δεν είναι εύκολη υπόθεση, με αποτέλεσμα η θέσπιση δικαίου σε ένα νεοσύστατο κράτος να καθίσταται εξαιρετικά δυσχερές.²

1. Βλ. Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα, *Εγνήσεις «δικαίης δίκης» και δικαιώματα του κατηγορουμένου στην «ποινική δικονομία» του 1834. Επισκόπηση της ποινικής νομολογίας του Αρείου Πάγου των ετών 1835-1855*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2019, 13 επ.

2. Βλ. Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, *Ιστορική Εισαγωγή εις τα πηγές του ελληνικού δικαίου*, Αθήνα 1953, 19 επ.

Σε ό,τι αφορά το πεδίο του ιδιωτικού δικαίου, το Οικουμενικό Πατριαρχείο, λόγω των προνομίων που του είχαν παραχωρηθεί κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας, ασκούσε διαιτητική δικαιοδοσία με τα επισκοπικά δικαστήρια (κυρίως σε υποθέσεις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου). Το ίδιο συνέβαινε και στις φραγκοκρατούμενες και βενετοκρατούμενες περιοχές του ελλαδικού χώρου. Παράλληλα, κατά τόπους, οι Έλληνες εφαρμόζαν με συνείδηση δικαίου εθιμικές πρακτικές που είχαν διαμορφωθεί ανά τους αιώνες, και ακριβώς γύρω από αυτές «οι υπόδουλοι συσπειρώνονταν» θεωρώντας τες το δικό τους δίκαιο, διακριτό από το δίκαιο του εκάστοτε ξένου κατακτητή.³ Έτσι, ήταν ανιχνεύσιμες επιβιώσεις δικαιοκών πρακτικών και εθίμων μέχρι τη μεταπαναστατική περίοδο.

Στον χώρο του ποινικού δικαίου, όμως, το πρώτο ποινικό νομοθέτημα που ψηφίστηκε από το επαναστατικό Σύνταγμα της Επιδάουρου (1822), προκειμένου να αντιμετωπίσει άμεσα πρακτικές ανάγκες, ήταν το Απάνθισμα των Εγκληματικών. Πριν από την επανάσταση, κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας, υπήρχαν κάποιες πρακτικές τιμώρησης των υπόδουλων Ελλήνων εκ μέρους των δικών τους τοπικών αρχών, σε ό,τι αφορούσε την τέλεση, για παράδειγμα, κλοπών ευτελούς αξίας ή αγρονομικών παραβάσεων.⁴ Γεγονός βεβαίως είναι ότι στα ζητήματα του ποινικού κολασμού η οθωμανική αρχή δεν θα επεδείκνυε προφανώς ποτέ την ανεκτικότητα που επεδείκνυε στον χώρο του ιδιωτικού δικαίου, διότι κάτι τέτοιο θα μπορούσε να θέσει υπό διακινδύνευση την τάξη που ήθελε να επιβάλει.⁵

Σε συνέδριο που διοργανώθηκε τον Μάιο του 2022 στο Ρέγκενσμπουργκ υπό τον τίτλο «Feuerbach 2.0? Das griechische Strafrecht von 1834», με αφορμή τον εορτασμό των 200 χρόνων από την ελληνική Επανάσταση, δόθηκε η ευκαιρία να εξεταστεί σε βάθος η διαμόρφωση του ελληνικού ποινικού δικαίου στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος.

Στο πλαίσιο του συνεδρίου, εξετάστηκε ο Ποινικός Κώδικας που εξεδόθη από τον Βαυαρό καθηγητή Νομικής Georg Ludwig von Maurer, μέλος της Αντιβασιλείας του Όθωνος,⁶ τέθηκε σε ισχύ το έτος 1834, ίσχυσε μέχρι το 1951 (περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο ποινικό νο-

3. Αθηνά Αρ. Δημοπούλου, *Ρωμαϊκό Δίκαιο. Αναδρομή στις πηγές του σύγχρονου δικαίου*, Αθήνα 2022, 419.

4. Βλ. Τουρτόγλου, «Περί της ποινικής Δικαιοσύνης επί Τουρκοκρατίας και μετ' αυτήν μέχρι και του Καποδιστρίου. Βυζαντινά τινές επιδράσεις επί το εφαρμοσθέν δίκαιον», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου*, τ. 16 - 17 (1969-1970) [1972], 1-37 (20 επ.).

5. Σε αρκετές περιπτώσεις, πάντως, ανιχνεύονται κοινά σημεία στις ρυθμίσεις των Οθωμανών κατακτητών με τις αντίστοιχες των βυζαντινών χρόνων: Νίκος Παρασκευόπουλος, *Τα θεμέλια του ποινικού δικαίου. Γενικό μέρος: Το έγκλημα*, β' έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2020, 19.

6. Βλ. Γεωργίου Π. Νάκου, *Το Πολιτειακόν Καθεστώς της Ελλάδος επί Όθωνος μέχρι του Συντάγματος του 1844. Εκ των Δημοκρατικών Ιδεωδών της Επαναστάσεως του 1821 εις την Απόλυτον Μοναρχίαν* (Διδ. Διατρ.), Θεσσαλονίκη 1974, 125 επ.

μοθέτημα της εποχής του) και καθόρισε τη νομική και πολιτική διαμόρφωση του νεοσύστατου κράτους.⁷

Ο Maurer κατά τη σύνταξη του ελληνικού Ποινικού Κώδικα έλαβε ως πρότυπο τον βαναρικό Ποινικό Κώδικα του 1813, ένα από τα σημαντικότερα νομοθετήματα της εποχής του. Ήταν, στην ουσία, η πρώτη απόπειρα να μεταφερθούν σε μια συμπεριληπτική κωδικοποίηση οι ιδέες των φιλοσοφικά μορφωμένων ποινολόγων της εποχής για ένα έλλογο και φιλελεύθερο ποινικό δίκαιο. Ο βαναρικός Ποινικός Κώδικας του 1813 σηματοδότησε την απαρχή της σύγχρονης γερμανικής και ευρωπαϊκής ποινικής νομοθεσίας. Εμπνευστής του Κώδικα υπήρξε ο Paul Johann Anselm von Feuerbach (1775-1833) που στη Γερμανία θεωρείται ο πρόδρομος της φιλελεύθερης και διεπόμενης από την αρχή του κράτους δικαίου ποινικής θεωρίας. Ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας που συνέταξε ο Maurer θα μπορούσε ίσως να χαρακτηριστεί η 2η έκδοση του βαναρικού Ποινικού Κώδικα, όχι πάντως με την έννοια της απλής αναθεώρησης μιας προηγούμενης έκδοσης, αλλά της ουσιαστικής και δημιουργικής αφομοίωσης, και αυτό είναι ένα από τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την εμπεριστατωμένη τεκμηρίωση των μελετών του τόμου, όπου επισημαίνονται ενδελεχώς τα σημεία διαφοροποίησης μεταξύ των δύο Κωδίκων.

Ο παρών συλλογικός τόμος αποτελεί την έκδοση των πρακτικών του συνεδρίου από τους διοργανωτές, εκδότες και εμπνευστές του όλου εγχειρήματος, την καθηγήτρια Οικονομικού Ποινικού Δικαίου, Συμμόρφωσης και Ψηφιοποίησης, κ. Κωνσταντίνα Παπαθανασίου, και τον καθηγητή Αστικού Δικαίου, γερμανικής και ευρωπαϊκής Ιστορίας Δικαίου και Εκκλησιαστικού Δικαίου, κ. Martin Löhnig.

Στα περιεχόμενα συγκαταλέγονται δέκα μελέτες επιστημόνων εγνωσμένου κύρους, που αναλύουν, πρώτα απ' όλα, την προσωπικότητα του Georg Ludwig von Maurer, τη συμβολή του στη διαμόρφωση νομικών και πολιτικών δομών στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, τις πηγές του ελληνικού Ποινικού Κώδικα του 1834, την επίδραση των ιδεών του Feuerbach στη δογματική περί συμμετοχής στο έγκλημα και στη νομοτεχνική τυποποίηση διαφόρων εγκλημάτων, όπως βλασφημίας, απιστίας, απάτης, καθώς και μελέτες για την κοινωνική αποδοχή του Ποινικού Κώδικα του 1834 και τη δικαστηριακή εφαρμογή του. Πρόκειται για ένα εξαιρετικό συλλογικό έργο, που προκαλεί το ενδιαφέρον του νομικού όχι μόνο με την πρωτοτυπία και την εγκυρότητά του, αλλά κυρίως με το αντικείμενο που πραγματεύεται. Σε ένα νεοσύστατο κράτος

7. Ο Ποινικός Νόμος δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 10 Ιανουαρίου 1834, σε δύο γλώσσες, ελληνική και γερμανική, αναδημοσιεύθηκε δε με κάποιες διορθώσεις τον Νοέμβριο του 1836, οπότε και ετέθη σε ισχύ μόνο το ελληνικό κείμενο.

οργανώνεται το Δίκαιο, που, ως παράγοντας κοινωνικής συνοχής, καθορίζει την κοινωνική και πολιτική υπόστασή του. Πόσο επιτυχείς υπήρξαν οι δικαιοπολιτικές επιλογές και κατά πόσο λειτούργησαν συνεκτικά και αποτελεσματικά για το κοινωνικό σύνολο, είναι μερικά από τα ερωτήματα που τίθενται, και οι απαντήσεις που δίδονται αξίζουν της προσοχής μας.

Στον τόμο περιλαμβάνεται η λεπτομερής σκιαγράφηση της προσωπικότητας του Maurer από τον καθηγητή Δημοσίου Δικαίου του Πανεπιστημίου του Potsdam, κ. Marcus Schladebach, καθώς και των αντίξοων συνθηκών στις οποίες βρέθηκε αυτός, όταν, ως μέλος της Αντιβασιλείας του Όθωνος, έφτασε στην Ελλάδα τον Ιανουάριο του 1833. Ο Maurer ανέλαβε την ευθύνη για τους τομείς της δικαιοσύνης, της παιδείας και της Εκκλησίας. Εκλήθη να φέρει εις πέρας ένα μεγάλο, τιτάνιο έργο, στην πραγματικότητα να βάλει τάξη στο χάος σε μια μετεπαναστατική Ελλάδα που βρισκόταν σε αγωνιώδη αναζήτηση υπόστασης στον καινούργιο υπό διαμόρφωση κόσμο των αρχών του 19ου αιώνα.⁸ Μέχρι το φθινόπωρο του 1833, ο Maurer, επιδεικνύοντας εξαιρετικές ικανότητες, είχε συντάξει τέσσερα καινούργια νομοθετήματα: Ποινικό Κώδικα, Ποινική Δικονομία, Οργάνωση Δικαστηρίων και Συμβολαιογράφων και Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Ήταν πεποίθησή του ότι, πάνω απ' όλα, ήταν αναγκαίος ένας Ποινικός Κώδικας για λόγους δημοσίας τάξης και, προκειμένου να τεθεί σε ισχύ ο «πληρέστερος και επιεικέστερος όλων των μέχρι τότε Ποινικών Κωδίκων».⁹ Η αναπάντεχη ανάκληση του Maurer στο Μόναχο από τον βασιλέα Λουδοβίκο Α' στα τέλη Ιουλίου του 1834, ενδεικτική προφανώς των αντίξοων συνθηκών και διενέξεων που αντιμετώπισε ο Maurer,¹⁰ καταδίκασαν σε άδοξο τέλος πολλά σχέδια που είχε ήδη δρομολογήσει για την οργάνωση του νεοελληνικού κράτους. Παρ' όλα αυτά, ο Maurer κατέβαλε προσπάθειες να ληφθούν υπόψη, όσο ήταν δυνατόν, οι εθιμικές πρακτικές των Ελλήνων, αν και αυτό δεν αφορούσε το πεδίο της συνταγματικής και ποινικής ρύθμισης.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη του καθηγητή και συνεπιμελητή του τόμου κ. Martin Löhnig για τη «σσκευή» που έφερε μαζί του ο Maurer στην Ελλάδα, τα νομοθετικά κείμενα που άσκησαν προφανώς επιρροή κατά τη σύνταξη του Ποινικού Κώδικα του 1834, τις επιδράσεις που δέχθηκε κατά κύριο λόγο, βεβαίως, από τον Ποινικό Κώδικα του Feuerbach, αλλά και τις κριτικές παρατηρήσεις, ερμηνευτικές διατάξεις και τροποποιήσεις που ακολούθησαν, προερχόμενες κυρίως από τον καθηγητή Nikolaus Thaddäus Gönner, που, ως μέλος

8. Βλ. Ακριτά Καϊδατζή, *Ο Συνταγματισμός του Εικοσιένα. Η συνταγματική πρακτική της επανάστασης μέσα από τις πηγές, 1821-1827*, Αθήνα 2021, 541 επ.

9. Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, *Ο Ελληνικός Λαός. Δημόσιο, ιδιωτικό και εκκλησιαστικό δίκαιο απο' την έναρξη του αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834*, μετάφραση Όλγας Ρομπάκη, εισαγωγή - επιμέλεια - σχολιασμός Τάσου Βουρνά, Αθήνα 1976, 639. (τίτλος πρωτοτύπου: Georg Ludw. von Maurer, *Das griechische Volk in öffentlicher, kirchlicher und privatrechtlicher Beziehung vor und nach dem Freiheitskämpfe bis zum 31. Juli 1834*, Heidelberg 1835).

10. Βλ. Γεωργίου Π. Νάκου, *ό. π.*, 128.

ήδη της Συντακτικής Επιτροπής, σε πολλά σημεία εμφορείτο από διαφορετικές απόψεις από εκείνες του Feuerbach, προς την κατεύθυνση της άμβλυνσης αυστηρών ρυθμίσεων. Επίσης, ουσιαστική επιρροή άσκησε στον Mauget ο γαλλικός Ποινικός Κώδικας του 1810 και η τροποποίησή του κατά το έτος 1832, δεδομένων και των σπουδών του στο Παρίσι, αλλά και ο αυστριακός Ποινικός Κώδικας, καθώς και διάφορα αναθεωρητικά σχέδια και νομοθετήματα που εκπονήθηκαν μεταξύ των ετών 1822-1831. Με αυτή τη νομοθετική σκευή, αλλά και την εμπειρία που προέκυπτε από την εφαρμογή των νομοθετημάτων αυτών στην πράξη για περίπου μία εικοσαετία, καθώς και με τους ποινικούς νόμους, γαλλικής κυρίως έμπνευσης, που ίσχυαν στην επαναστατημένη Ελλάδα, ο Mauget, ερχόμενος στην Ελλάδα, είχε τη δυνατότητα να συντάξει έναν Ποινικό Κώδικα που όχι απλώς θα ανταποκρινόταν στα επίκαιρα αιτήματα του Διαφωτισμού, αλλά θα άνοιγε τον δρόμο σε μια πραγματικά σύγχρονη ποινική νομοθεσία. Αν ο Feuerbach με τον Ποινικό Κώδικα του 1813 σηματοδότησε το τέλος μιας εποχής, στον Mauget ανοίχθηκε η δυνατότητα, αξιοποιώντας την υπάρχουσα εμπειρία, να προχωρήσει πέρα από τη μετάβαση στην εποχή του Διαφωτισμού, σε καινούργιους δρόμους, τους οποίους ο Feuerbach ήταν ακόμη αδύνατο να διακρίνει στον ορίζοντα, και ήταν επόμενο ο Ποινικός Κώδικάς του να θεωρείται μνημείο μιας περασμένης εποχής ήδη τη δεκαετία του 1830. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο καθηγητής Löhniq, ο Mauget βρέθηκε στην αρχή, όχι στο τέλος μιας εποχής, όπως ο Feuerbach. Ο Ποινικός Κώδικας που συνέταξε ήταν πλήρης, μερικές διατάξεις του ίσως δεν ανταποκρίνονταν στην ελληνική πραγματικότητα της εποχής, ήταν όμως πεπεισμένος για την παιδευτική λειτουργία του Δικαίου και απέβλεπε στην εδραίωση ενός ευοίωνου μέλλοντος για το νεοσύστατο ελληνικό κράτος.

Με τα ιδεολογικά ρεύματα και το πνεύμα της εποχής που άσκησαν επίδραση στον Mauget ασχολείται και η πραγματικά σημαντική και εμπειριστατωμένη μελέτη της καθηγήτριας και συνεπιμελήτριας του τόμου κ. Κωνσταντίνας Παπαθανασίου. Ο Mauget υπήρξε ένας ανθρωπιστής που επιθυμούσε τη φιλελευθεροποίηση του ποινικού δικαίου, και οπωσδήποτε οι απόψεις του διαμορφώθηκαν καθοριστικά από τις σπουδές του στο Παρίσι. Παρά το γεγονός ότι στα νομοθετήματα που είχε λάβει υπόψη του συμπεριλαμβάνονταν, όπως είδαμε, τόσο ο γαλλικός Ποινικός Κώδικας του 1810, όσο και ο βαυαρικός Ποινικός Κώδικας του 1813 του Feuerbach, ο Mauget πήρε αποστάσεις από τις ιδέες που διέπνεαν τα νομοθετήματα αυτά, και, κατά την άποψη της κ. Παπαθανασίου, ήταν τελικώς ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας του Mauget που, διαπνεόμενος από τις δικές του δικαιοφιλοσοφικές πεποιθήσεις, εξέφρασε την επιθυμία για ηπιότητα και επιείκεια στην ποινική μεταχείριση και μετουσίωσε στην πράξη τη δικαιοπολιτική επιλογή για μια σύμφωνη με το ανθρωπιστικό ιδανικό ποινική νομοθεσία.

Σε μια εποχή που επικρατούσε το θετικιστικό ιδανικό της πλήρους νομοθεσίας, ο Mauget διέγινωσε ότι αυτό στην πράξη θα μπορούσε να οδηγήσει σε σύνθετες, άκαμπτες και μη πρακτικές

επιλογές, και επεδίωξε μέσω της λεπτομερούς νομοτεχνικής τυποποίησης των αδικημάτων να αποτρέψει το ενδεχόμενο αυθαίρετων δικαστικών αποφάσεων. Επίσης, σε αντίθεση με τον Feuerbach που ενστερνιζόταν τη θεωρία περί ψυχολογικού καταναγκασμού και μιας αυστηρής, δρακόντειας ποινικής ρύθμισης που θα απέτρεπε τον πιθανό δράστη από τη διάπραξη ενός εγκλήματος, ο Maurer συνέλαβε το όραμα μιας δικαιότερης κοινωνίας μέσα από ένα ποινικό δίκαιο που θεραπεύει, παρά τιμωρεί. Θεώρησε ότι ο υπερτονισμός της αυστηρής ποινής και η προσήλωση στην αυστηρή, κατά γράμμα ερμηνεία και εφαρμογή του νόμου παράβλεπε τις ιδιαιτερότητες κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης. Ήταν σημαντικό να αφήνεται χώρος στη διακριτική ευχέρεια του δικαστή, σε ό,τι αφορά την επιμέτρηση της ποινής και τη συμπερίληψη ελαφρυντικών περιστάσεων και την αναζήτηση της ακριβοδίκαιης λύσης, σύμφωνης με το πνεύμα της επιείκειας, όπως είχε ήδη εκφραστεί από τον Αριστοτέλη. Ακολούθησε με τον τρόπο αυτό την τάση που έγινε έκδηλη κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα για μια ηπιότερη ποινική νομοθεσία, την κατάργηση της θανατικής ποινής, τουλάχιστον για κάποια αδικήματα, την εξισορρόπηση μεταξύ της ανάγκης για γενική και αφηρημένη διατύπωση του νόμου, ώστε να αφορά κάθε πιθανό δράστη, και της ανάγκης για αναγνώριση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών καθεμίας περίπτωσης, την αναλογία ανάμεσα στο έγκλημα και την ποινή και τη νοηματοδότηση της αναλογίας αυτής.¹¹ Οι ιδέες του Montesquieu, του Rousseau στην επαναστατική Γαλλία, και βεβαίως του Beccaria, είναι προφανές ότι έδωσαν έμπνευση στον Maurer, που έλαβε υπόψη του το γεγονός ότι η προληπτική λειτουργία του ποινικού κολασμού δεν προέρχεται εντέλει τόσο από την αυστηρότητα της προβλεπόμενης ποινικής μεταχείρισης, όσο από τη βεβαιότητα ότι η συγκεκριμένη πράξη προβλέπεται ως αδίκημα και διώκεται χάρη σε έναν αποτελεσματικό μηχανισμό απονομής δικαιοσύνης που δρα άμεσα για να επιβάλει την προβλεπόμενη στο νόμο ποινή. Όπως επισημαίνει η συγγραφέας, ο Maurer, αξιοποιώντας όλα τα διδάγματα των νομοθετημάτων, αλλά και του πνεύματος της εποχής του, χαράζει μια καινούργια προοπτική και επιδιώκει τη νομοθέτηση ενός ποινικού δικαίου που λειτουργεί όχι ως εργαλείο εκδίκησης, αλλά ως μέσο επίτευξης της κοινωνικής αρμονίας.

Στην ενδελεχή, ιστορικοδικαιική μελέτη της δογματικής του ποινικού δικαίου από τον δικηγόρο και διδάκτορα Νομικής κ. Γεώργιο-Μιχαήλ Τζαγκούρνη, εξετάζονται ειδικότερα το ζήτημα της συμμετοχής στο έγκλημα, οι σχετικές ρυθμίσεις στον Ποινικό Κώδικα του Maurer και η επίδραση του βαυαρικού Ποινικού Κώδικα και των απόψεων του Feuerbach στην υιοθέτησή τους. Τονίζεται επίσης η συνέχιση της επίδρασης της γερμανικής ποινικής θεωρίας στους Έλληνες επιστήμονες που πραγματοποίησαν τις νομικές σπουδές τους στη Γερμανία κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα. Το ελληνικό ποινικό δίκαιο βασίζεται στο ίδιο σύστημα με το οποίο δομήθηκε το γερμανικό. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τη σχέση αυτουργίας-συμμετοχής και την

11. Πρβλ. Ιωάννη Μανωλεδάκη, *Δίκαιο & Ιδεολογία. Κριτικές σκέψεις*, Θεσσαλονίκη 2011, 160 επ.

εξάρτηση της συμμετοχής από την αυτουργία, και στην Ελλάδα ισχύει, όπως στη Γερμανία, το δυαδικό σύστημα αυτουργίας-συμμετοχής. Το σύστημα αυτό έρχεται σε αντίθεση με την αρχή του ενιαίου αυτουργού, κατά την οποία εκείνοι που συμμετέχουν στην τέλεση μιας αξιόποινης πράξης είναι ενιαία αυτουργοί του εγκλήματος και ο καθένας είναι δράστης του δικού του εγκλήματος, όχι συμμετοχος σε έγκλημα άλλου. Το πρόβλημα βεβαίως σε αυτή την περίπτωση είναι ότι μια βοηθητική πράξη που συντελεί στην τέλεση του εγκλήματος μπορεί να μην είναι τυποποιημένη στον ποινικό νόμο, οπότε κάποιος που τελεί μια βοηθητική πράξη που δεν στοιχειοθετείται ως έγκλημα στον νόμο δεν θα μπορούσε και δεν θα έπρεπε να τιμωρείται. Στην περίπτωση της συμμετοχής, σύμφωνα με το δυαδικό σύστημα, το αξιόποινο της βοηθητικής πράξης στηρίζεται στην αφηρημένη και γενική, χωρίς ειδικότερα στοιχεία, τυποποίηση της συμμετοχής στον ποινικό νόμο, π.χ. του άμεσου ή του απλού συνεργού, που καλύπτει όλες τις βοηθητικές στην πραγμάτωση της αντικειμενικής υπόστασης ενός εγκλήματος πράξεις.¹²

Το σύστημα αυτό στο πεδίο της συμμετοχής στο έγκλημα, ο συνυπολογισμός του αιτιακού συνδέσμου μεταξύ ενέργειας και αποτελέσματος, η γενικότερη δογματική, η ορολογία, οι θεωρίες που ιστορικά άσκησαν επιρροή στον χώρο του ποινικού δικαίου στην Ελλάδα, ανάγονται, κατά τον συγγραφέα, στον Feuerbach και στην εποχή της σύνταξης του ελληνικού Ποινικού Κώδικα από τον Maurer.

Ο δικηγόρος και ειδικός επιστήμων του Συνηγούρου του Πολίτη κ. Μιχαήλ Τσαπόγας εξετάζει σε μια διαυγέστατη και διαφωτιστική μελέτη την τυποποίηση του αδικήματος της βλασφημίας στον Κώδικα του 1834 μέχρι τις σύγχρονες εξελίξεις. Πρόκειται για ένα αδίκημα που απασχόλησε σε αρκετές περιπτώσεις και με αρκετή ένταση την ελληνική κοινωνία, μέχρι σχετικά πρόσφατα.

Ο βαυαρικός Ποινικός Κώδικας του Feuerbach, ανταποκρινόμενος στα προστάγματα του Διαφωτισμού, δεν επέτρεπε την ποινικοποίηση μιας πράξης λόγω προσβολής του θείου. Το θείο δεν μπορεί να νοηθεί ως προστατευόμενο έννομο αγαθό, αλλά είναι η θρησκευτική ελευθερία ως πτυχή της κοινωνικής ειρήνης που χρήζει έννομης προστασίας. Παρ' όλα αυτά, ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας του Maurer διαφοροποιείται στο πεδίο αυτό από τον Κώδικα και τις πεποιθήσεις του Feuerbach, υιοθετώντας την ποινικοποίηση του αδικήματος της βλασφημίας και θέτοντας υπό την προστασία του νόμου όλες τις αναγνωρισμένες από την Κυβέρνηση θρησκείες. Σε επίπεδο δογματικής τονιζόταν, πάντως, στη θεωρία ότι αντικείμενο και σκοπός της προστασίας δεν ήταν το θείο, αλλά η ελεύθερη και ακώλυτη άσκηση της θρησκευτικής λατρείας.

12. Ι. Μανωλεδάκης, *Ποινικό Δίκαιο*, επιμέλεια: Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι & Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, ζ' έκδοση, Θεσσαλονίκη 2005, 466 επ.

Περίπου εκατό χρόνια αργότερα, στον Ποινικό Κώδικα του 1951, υιοθετείται και πάλι η βλασφημία ως αδίκημα έλλειψης σεβασμού προς τα θεία, για να καταργηθεί τελικώς με τη μεταρρύθμιση του 2019. Λόγω βλασφημίας είχαν διωχθεί στην Ελλάδα, μέχρι σχετικά πρόσφατα, καλλιτέχνες, συγγραφείς, σκηνοθέτες. Ο συγγραφέας μελετά αναλυτικά χαρακτηριστικές περιπτώσεις από την ελληνική νομολογία, προκειμένου να καταδείξει εναργώς ότι δεν ήταν πάντως η κοινωνική ειρήνη που ενέπιπτε στην προστασία των καταργηθεισών διατάξεων περί βλασφημίας, αλλά υπήρχαν βαθύτερες αιτίες για την έκδοση αποφάσεων αναχρονιστικών και την αναγωγή σε διατάξεις ποινικοποίησης της βλασφημίας προερχόμενες από το βυζαντινό δίκαιο, που σχετίζονταν με πεποιθήσεις περί διαπλοκής κράτους και εκκλησίας. Η ποινική προστασία του θείου σήμερα υπάρχει μόνο σε κράτη που θέτουν τη θρησκεία ως βάση της ύπαρξής τους.

Η επόμενη, ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα μελέτη του τόμου αφορά και πάλι ένα πεδίο διαφοροποίησης του ελληνικού Ποινικού Κώδικα από τον Ποινικό Κώδικα του Feuerbach, τη ρύθμιση του αδικήματος της απιστίας, και προέρχεται από τον επίκουρο καθηγητή Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Ιωάννη Μοροζίνη. Όπως παρατηρεί ο συγγραφέας, στη γερμανική ποινική ρύθμιση αντανakλάται η καλπάζουσα εκβιομηχάνιση της παραγωγής και η ανάπτυξη του εμπορίου που κατέστησαν αναγκαία την προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων (στα οποία, βεβαίως, περιλαμβάνονται και ασώματα πράγματα – για παράδειγμα, απαιτήσεις κτλ.). Στην κατεστραμμένη από τον πόλεμο μετεπαναστατική Ελλάδα, όπου η οικονομία ήταν κατεξοχήν αγροτική, δεν υπήρχε τόσο άμεση ανάγκη για προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων, και επειδή τα περιουσιακά δικαιώματα είναι ως επί το πλείστον άρρηκτα συνδεδεμένα με ενσώματα αντικείμενα, τότε ακόμη προστατεύονταν επαρκώς από τις διατάξεις για τις προσβολές κατά της ιδιοκτησίας.

Η απιστία εμφανίστηκε στη Γερμανία ως αδίκημα διακριτό από το *furtum* του ρωμαϊκού δικαίου κατά τον 17^ο-18^ο αιώνα. Η συμπερίληψη της απιστίας στα αδικήματα κατά των περιουσιακών δικαιωμάτων εμπεδώθηκε τον 19^ο αιώνα κάτω από γαλλικές επιδράσεις. Στην Ελλάδα, προβλεπόταν στον Κώδικα του 1834 ως αδίκημα που προκαλούσε περιουσιακή ζημία ή βλάβη από κάποιον διαχειριστή περιουσίας που είχε οριστεί τιμητικά ή από την αρχή. Η διάταξη αναθεωρήθηκε το 1911 για να συμπεριλάβει και τον διαχειριστή περιουσίας που είχε διοριστεί με δικαιοπραξία. Η τυποποίηση της απιστίας βασίστηκε τελικώς σε μια διαφοροποιημένη δογματική σύλληψη από εκείνη του Feuerbach, που προέτασσε την παραβίαση της εμπιστοσύνης από εκείνον στον οποίο είχε ανατεθεί η επιμέλεια και διαχείριση μιας περιουσίας (π.χ. επίτροπο). Ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας υιοθετεί την απιστία με την έννοια της κατάχρησης και της παράβασης των κανόνων της επιμελούς διαχείρισης της περιουσίας που έχει ανατεθεί σε κάποιον και που προκαλεί εντέλει περιουσιακή βλάβη. Ο γερμανικός ποινικός νόμος συμπεριέλαβε

τελικώς και τις δύο περιπτώσεις στον ποινικό νόμο του 1933. Η απιστία είναι κολάσιμη όταν προκαλεί ζημία ή βλάβη στην περιουσία άλλου, της οποίας την επιμέλεια ή διαχείριση έχει ο δράστης, και όχι όταν απλώς υπάρχει ιδιοποίηση ενός ξένου πράγματος που περιήλθε στην κατοχή του, διότι αυτό συνιστά αδίκημα κατά της ιδιοκτησίας και καλύπτεται από το αξιόποινο της υπεξαίρεσης.

Η πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη που εκπόνησε ο υπ. διδάκτορας του Πανεπιστημίου του Μονάχου και δικηγόρος κ. Νικόλαος Παυλάκος και αφορά το αδίκημα της απάτης εστιάζει στο ερώτημα της σύνδεσης της απάτης με τα αδικήματα κατά της περιουσίας, και το κατά πόσον η στοιχειοθέτηση της απάτης προϋποθέτει περιουσιακή βλάβη. Στον Ποινικό Κώδικα του Mauger, η νομοτυπική υπόσταση του αδικήματος της απάτης, που προβλεπόταν ως αδίκημα στο άρθρο 396 επ., δεν περιλάμβανε την περιουσιακή ζημία ή βλάβη. Προφανώς επρόκειτο για συνέχιση της αρχαιότερης νοηματοδότησης του συγκεκριμένου αδικήματος, ως παράστασης ψευδών γεγονότων ως αληθινών, χωρίς να ενδιαφέρει το αποτέλεσμα, κατά πόσο δηλαδή από μια τέτοια συμπεριφορά προκαλείτο περιουσιακή βλάβη. Επρόκειτο στην ουσία για την προσβολή του δικαιώματος του θύματος στην αλήθεια. Από τον Διαφωτισμό και μετά, η έμφαση μετατοπίστηκε από την πράξη στο αποτέλεσμα, γι' αυτό και θεωρήθηκε στο εξής ότι απάτη τελείτο όταν προέκυπτε και περιουσιακή βλάβη, και όχι όταν απλώς ο δράστης επιχειρούσε να παραστήσει στο θύμα ψευδή γεγονότα ως αληθινά. Συνάγεται επομένως ευλόγως από τον συγγραφέα ότι πλέον σημασία αποκτά η προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων περισσότερο απ' ό,τι το δικαίωμα κάθε ανθρώπου στην αλήθεια. Η μετάθεση αυτή της έμφασης από την πράξη στο αποτέλεσμα απορρέει από τον φιλελεύθερο πνεύμα της εποχής, που επιτάσσει το αξιόποινο μόνο για την προσβολή συγκεκριμένων δικαιωμάτων, όχι ηθικών παραπτωμάτων. Ένα γενικό δικαίωμα στην αλήθεια που να προστατεύεται από το δίκαιο δεν υπάρχει. Η ηθική και το δίκαιο αποτελούν διακριτά πεδία.

Παρ' όλα αυτά, κατά τον συγγραφέα, μεγαλύτερη επιρροή άσκησαν στη διαμόρφωση των σχετικών ρυθμίσεων οι ανάγκες του πρώιμου φιλελευθερισμού. Πριν από τη Βιομηχανική Επανάσταση, σε μια αγροτική κοινωνία, έπρεπε να προστατεύεται η κυριότητα. Έτσι, για παράδειγμα, η κλοπή τιμωρείτο αυστηρά. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις αρχαιότερες κοινωνίες η εξαπάτηση μέσω της πλαστογράφησης εγγράφων ήταν εξαιρετικά διαδεδομένη. Έτσι, δεν υπήρχε χώρος για διακριτό αδίκημα απάτης, όπως το εννοούμε σήμερα. Με τις ιδέες του Διαφωτισμού βεβαίως αλλάζει η εικόνα, η περιουσία τυγχάνει πλέον μεγαλύτερης προστασίας.¹³ Το αξιόποινο που καλυπτόταν από το αδίκημα του *falsum* (πλαστογράφησης) εκτεινόταν σε κάθε ψεύδος στις συναλλαγές. Με τις καινοφανείς ανάγκες της ανάπτυξης του εμπορίου και των συναλλαγών, οι

13. Βλ. Αδάμ Χ. Παπαδαμάκη, *Τα περιουσιακά εγκλήματα. Άρθρα 385-406Α ΠΚ*, β' έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2016, 77.

δικαιοπολιτικές επιλογές αλλάζουν, το αξιόποιο του ψεύδους έπρεπε να περιοριστεί προκειμένου να μην παρεμποδίζονται οι συναλλαγές, κατά τις οποίες η διακινδύνευση ως ένα βαθμό πρέπει να θεωρείται εγγενής. Έτσι, όπως εύστοχα επισημαίνει ο συγγραφέας, ένα αδίκημα που είχε σε παλαιότερες κοινωνίες να κάνει με την ηθική έπρεπε πλέον να συγκεκριμενοποιηθεί σε πράξεις που προκαλούσαν περιουσιακή ζημία ή βλάβη, και μάλιστα στο κατάλληλο μέτρο ώστε να μην δυσχεραίνεται η οικονομική ζωή. Το ενδιαφέρον είναι ότι στη μετεπαναστατική Ελλάδα δεν υπήρχε εκβιομηχάνιση, ωστόσο ο Maurer θεώρησε ότι έπρεπε να ακολουθήσει τις ευρωπαϊκές εξελίξεις. Έτσι, και σε ό,τι αφορά τη ρύθμιση του αδικήματος της απάτης, υπάρχει διαφοροποίηση από τον Ποινικό Κώδικα του Feuerbach.

Στην κριτική και ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα μελέτη, προϊόν συνεργασίας δύο επιστημόνων, του δικηγόρου και επιστημονικού συνεργάτη της Νομικής Σχολής του Βερολίνου κ. Φιλίππου Γεωργίου Κοτσαλή, και της επιστημονικής συνεργάτιδος του Humboldt-Universität, κ. Άννας Σακελλαράκη, εξετάζεται σε ποιο βαθμό ο Ποινικός Κώδικας του 1834 αποτελεί ένα «νομικό μόσχευμα», δημιουργική αφομοίωση του βουαρικου και περαιτέρω εξέλιξή του από τον συντάκτη του, και κατά πόσον ανταποκρινόταν εντέλει στις κοινωνικές ανάγκες του νεοσύστατου ελληνικού κράτους.

Δεδομένου ότι, όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, δίκαιο και κοινωνία αλληλεπιδρούν, η νομοθεσία πρέπει να ανταποκρίνεται στις εκάστοτε συνθήκες και ανάγκες της κοινωνίας. Αποστολή της Αντιβασιλείας υπήρξε η θεμελίωση του νεοσύστατου κράτους και η επικράτηση εσωτερικής ηρεμίας, τάξης και ασφάλειας. Έτσι, εκδόθηκαν άμεσα ποινικοί νόμοι για την τιμώρηση εγκλημάτων όπως της ληστείας, της πειρατείας, της παράνομης οπλοφορίας και διαφόρων άλλων, που επέσυραν μέχρι και τη θανατική ποινή. Η θεμελίωση ενός κράτους ανταποκρινόμενου στα πρότυπα των ευρωπαϊκών κρατών απαιτούσε την εκ νέου οργάνωση θεμελιωδών υποδομών, όπως του στρατού, των δικαστηρίων, της δημόσιας διοίκησης, της Εκκλησίας. Μεταξύ των βασικότερων κληροδοτημάτων της περιόδου της Αντιβασιλείας συγκαταλέγεται η άμεση, εντός έτους, σύνταξη τεσσάρων νομοθετημάτων, του Ποινικού Κώδικα, της Ποινικής Δικονομίας, της Οργάνωσης των Δικαστηρίων και Συμβολαιογράφων και της Πολιτικής Δικονομίας.

Όπως είδαμε, ο ίδιος ο Maurer βεβαιώνει ότι επιδίωξή του κατά τη σύνταξη του Ποινικού Κώδικα δεν ήταν η πρωτοτυπία, όσο η πληρότητα και η επιείκεια (ηπιότητα) της ποινικής ρύθμισης.¹⁴ Η συστηματικότητα και η πληρότητα μιας κωδικοποίησης του δικαίου αποτελούσε αίτημα επιτακτικό στην Ευρώπη του 18ου και 19ου αιώνα, υπό την επίδραση των ιδεών του Διαφωτισμού. Η ακριβής και σαφής νομοτεχνική διατύπωση της νομοτυπικής υπόστασης των

14. Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, *ό. π.*, 639.

αξιόποιων πράξεων αποτελούσε κατά τον Mauger το κλειδί για τον εκσυγχρονισμό του ποινικού δικαίου. Ως «ηπιότητα» νοείται η αποφυγή της απάνθρωπης ποινικής μεταχείρισης και η αποτροπή της αυθαιρεσίας ενός αστυνομικού κράτους. Άλλωστε, το ποινικό σύστημα διαπνέεται από την προληπτική λειτουργία της ποινής: η ποινή επαπειλείται για να προλάβει την τέλεση του εγκλήματος. Αν τελεστεί το έγκλημα, επιβάλλεται στον συγκεκριμένο δράστη, ώστε να ικανοποιήσει κοινωνικά το θύμα, εκτελείται δε για να σωφρονίσει και να καταστήσει ακίνδυνο τον δράστη στο μέλλον.¹⁵ Η προληπτική λειτουργία εξυπηρετείται με την απειλή αυστηρών ποινών, η ωμότητα των οποίων ερχόταν όμως σε αντίθεση με το φιλελεύθερο πνεύμα της εποχής. Ο Mauger επεδίωξε πάντως, όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, ο Ποινικός Κώδικα του 1834 να διαπνέεται από την αρχή της προληπτικής λειτουργίας της ποινής, χωρίς να αποκλίνει από τις φιλελεύθερες επιταγές της εποχής του, όπως, για παράδειγμα, την απαγόρευση των βασανιστηρίων. Επίσης, σημαντικό χαρακτηριστικό του Ποινικού Κώδικα του Mauger είναι ότι βασίζεται στην αρχή της νομιμότητας, *nullum crimen, nulla poena sine lege*, ανταποκρινόμενος στο αίτημα για θεμελίωση του νεοσύστατου κράτους στην αρχή του κράτους δικαίου.

Στην ελληνική βιβλιογραφία, ο Κώδικας του Mauger απολαμβάνει γενικώς θετικής κριτικής, χωρίς όμως να λείπουν ενστάσεις σε ό,τι αφορά την αναγωγή σε ξένες δικαικές αρχές, ως επί το πλείστον βουαρικές, κάτι που εκλαμβάνεται ως αρνητικό γενικά έναντι της πρόταξης της ελληνικής δικαικής παράδοσης, ειδικότερα της αξιοποίησης του Απανθίσματος Εγκλημάτων της Β' επαναστατικής Εθνοσυνέλευσης. Οι συγγραφείς αναλύουν και απαντούν διεξοδικά στις ενστάσεις, επισημαίνοντας κατ' αρχάς την αξία της συγκριτοδικαικής έρευνας και της δημιουργικής αφομοίωσης σύγχρονων νομοθετικών προτύπων κατά τη νομοπαραγωγική διαδικασία, έρευνα που φαίνεται πως είχε κάνει ο Mauger, ως γνώστης τόσο της γερμανικής όσο και της γαλλικής ποινικής νομοθεσίας της εποχής του, αλλά γνωρίζοντας και έχοντας λάβει υπόψη και το Απάνθισμα Εγκλημάτων. Οι συγγραφείς θεωρούν ότι εντέλει η κριτική περί επιβολής ξενικών προτύπων αφορά περισσότερο το πολιτικό σύστημα παρά τις επιμέρους νομοθετικές πρωτοβουλίες. Επιθυμία των Ελλήνων της εποχής ήταν η διαμόρφωση ενός σύγχρονου κράτους, βασισμένου στη «νομοκρατία», επιθυμία που έθεσε ως στόχο και υλοποίησε ο Mauger. Ο κώδικάς του διατηρήθηκε σε ισχύ περίπου έναν αιώνα, έως το 1951, και αποτέλεσε τη βάση για τη μεταγενέστερη εξέλιξη της ποινικής δογματικής και νομοθεσίας.

Τη δικαστηριακή και συμβολαιογραφική οργάνωση του 1834 εξετάζει η μελέτη της κ. Βασιλικής Neumann-Ρουστοπάνη, επιστημονικής συνεργάτιδος του Max Planck Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie. Η μελέτη παρακολουθεί την εξέλιξη στην απονομή της δικαιοσύνης από την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας, κατά τη διάρκεια της Επανάστασης,

15. Βλ. Ιωάννη Μανωλεδάκη, *Δίκαιο & Ιδεολογία. Κριτικές σκέψεις*, Θεσσαλονίκη 2011, 165.

την περίοδο της διακυβέρνησης του Καποδίστρια, την περίοδο της Αντιβασιλείας και τα πρώτα μέτρα οργάνωσης της δημόσιας τάξης, έως την ψήφιση καινούργιων νόμων και τη διάταξη για τη δικαστηριακή και συμβολαιογραφική οργάνωση του 1834.

Κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας αναγνωριζόταν, όπως προαναφέρθηκε, εντός ορισμένων ορίων, η αυτονομία του Πατριάρχη και του κλήρου, με αποτέλεσμα τη λειτουργία επισκοπικών δικαστηρίων στα οποία μπορούσαν να στραφούν τα διάδικα μέρη προκειμένου να επιλύσουν διαφορές οικογενειακού, κατά κύριο λόγο, και εμπορικού δικαίου.¹⁶ Αυτή η διαιτητική δικαιοδοσία, που βασιζόταν στη συμφωνία των μερών, παρουσίαζε πλεονεκτήματα για τους Έλληνες. Τα επισκοπικά δικαστήρια δεν είχαν βεβαίως δυνατότητα καταναγκασμού σε ό,τι αφορά την εκτέλεση των αποφάσεών τους, αλλά, λόγω του κύρους τους και της ηθικής επιρροής που ασκούσαν στον χριστιανικό πληθυσμό, οι διάδικοι συμμορφώνονταν οικειοθελώς. Στις ποινικές διαφορές εφαρμοζόταν αποκλειστικά το οθωμανικό δίκαιο.

Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, ήταν ισχυρή η επίδραση της γαλλικής νομοθεσίας, κυρίως σε ό,τι αφορά τη δικαστηριακή οργάνωση, την πολιτική και ποινική δικονομία. Στις δύο πρώτες Εθνοσυνελεύσεις προβλέφθηκαν τέσσερα είδη δικαστηρίων, καθώς επίσης η διάκριση των εξουσιών, και ελήφθησαν φιλελεύθερα μέτρα διαπνεόμενα από την αρχή του habeas corpus. Στις 2/14 Μαΐου 1822 εξεδόθη διάταγμα για την οργάνωση της δικονομίας και της δικαιοδοσίας των δικαστηρίων.

Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης του Καποδίστρια, διατηρήθηκαν αρχικά οι διατάξεις των Εθνοσυνελεύσεων και συνεχίστηκε η επιρροή του γαλλικού δικαίου, με κάποιες τροποποιήσεις σε ό,τι αφορά τους βαθμούς δικαιοδοσίας, που ήταν πλέον δύο, την ίδρυση εμποροδικείου στη Σύρο και τη συνένωση όλων των εφετειών σε ένα. Κατά τη δεύτερη περίοδο της διακυβέρνησης Καποδίστρια, όμως, ελήφθησαν μέτρα που περιόρισαν την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης από την εκτελεστική εξουσία, γεγονός που ενέτεινε τις πολιτικές διενέξεις. Μετά τη δολοφονία του, ανεστάλη η λειτουργία των δικαστηρίων.

Η έλευση της Αντιβασιλείας βρίσκει τη χώρα σε χάος, εν μέσω πολιτικών αντιπαλοτήτων που οδηγούσαν σε καθεστώς γενικευμένης αυτοδικίας.¹⁷ Ελήφθησαν άμεσα μέτρα για τη διαμόρ-

16. Βλ. Εισαγωγή (Introduction) Λυδίας Παπαρρήγα στο: Λυδία Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη/Η. Αρναούτογλου/Ιω. Χατζάκης, *Περίγραμμα Ιστορίας του Μεταβυζαντινού Δικαίου. Τα ελληνικά κείμενα*, Πραγματεία Ακαδημίας Αθηνών 63 (2011), 121-124, 143 και της ίδιας, «Τήρηση και παράκαμψη της οθωμανικής νομιμότητας. Υπερεξουσίες και όρια της Δραγομανίας του Στόλου (1770-1821)», στο: Ιω. Τζαμτζής/Π. Αντωνόπουλος/Χρ. Σταυράκος (επιμ.), *Αρετήν την καλλίστην. Σύμμεικτα προς τιμήν Καλλιόπης (Κέλλως) Μπουρδάρα, Ι*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2021, 749-771.

17. Βλ. Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, *ό. π.*, 402 επ.

φωση μιας στοιχειώδους τάξης, που περιλάμβαναν αμνήστευση των πολιτικών εγκλημάτων, αφοπλισμό, επιβολή ποινών σε περιπτώσεις διασάλευσης της τάξης, ίδρυση δικαστηρίων. Ο Mauget διέγινωσε αμέσως ότι έπρεπε να θεσπισθεί ποινικός νόμος, ο οποίος όμως, για να εφαρμοσθεί αποτελεσματικά, έπρεπε να χαραχθούν έστω οι κατευθυντήριες γραμμές της ποινικής δικονομίας, η οποία με τη σειρά της εξαρτιόταν βεβαίως από την οργάνωση των δικαστηρίων, αλλά και της πολιτικής δικονομίας. Έτσι, προέβη στη σύνταξη αυτών των νομοθετημάτων, και η συγγραφέας εξηγεί εναργώς τις ιδεολογικές επιρροές στο έργο του.

Στις 2 Φεβρουαρίου 1834 δημοσιεύθηκε ο *Οργανισμός των Δικαστηρίων και Συμβολαιογράφων* σε δύο γλώσσες, γερμανική και ελληνική, στο Ναύπλιο. Η συγγραφέας παρουσιάζει αναλυτικά όλες τις σχετικές ρυθμίσεις, καθώς και το πολιτικοκοινωνικό πλαίσιο στο οποίο συντάχθηκαν, τις δυσχέρειες που χρειάστηκε από την αρχή να ξεπεραστούν, αλλά και την κριτική που δέχθηκε ο Mauget σε ό,τι αφορά την επιλογή συγκεκριμένων θεσμών. Ο ίδιος ο Mauget, που ήταν αρνητικός, σε ό,τι αφορούσε, για παράδειγμα, την καθιέρωση ορκωτών δικαστηρίων, πολλά χρόνια αργότερα αναγνώρισε τη σημασία τους. Η βασική ένσταση, όπως κυρίως εκφράστηκε από τον Friedrich von Thiersch, ήταν ότι δεν ελήφθησαν υπόψη οι ανάγκες και τα ήθη του ελληνικού λαού. Σε κάθε περίπτωση, καταλήγει η συγγραφέας, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η πρόθεση του Mauget σε όλα τα νομοθετήματά του να βοηθήσει την Ελλάδα στη δόμηση ενός κράτους δικαίου, ισότιμου με τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη, σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής του.

Τις επιδράσεις του γερμανικού ποινικού δικαίου στην ελληνική ποινική νομοθεσία και το ακανθώδες ζήτημα της πρόσληψης (ή επιβολής;) ενός ξένου δικαίου στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος εξετάζει η εμπειριστατωμένη και σημαντική μελέτη του ομότιμου καθηγητή Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Ιωάννη Γιαννίδη.

Η μελέτη αποδίδει με συνοπτικό και κριτικό τρόπο την παλαιότερη, ζωνρή διένεξη στους κόλπους της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας, σχετικά με το ζήτημα του δικαίου που θα έπρεπε να είχε θεσπιστεί στη μετεπαναστατική Ελλάδα. Κυρίαρχη ήταν βεβαίως η πεποίθηση ότι θα έπρεπε να είχε ληφθεί υπόψη, πάνω απ' όλα, η βούληση του ελληνικού λαού, όπως είχε εκφραστεί κυρίως στα επαναστατικά Συντάγματα, αλλά και στα έθιμα που ίσχυαν κατά τόπους και που ανάγονταν σε δικαιοκές πρακτικές και θεσμούς αιώνων.

Ο συγγραφέας αναλύει τους παράγοντες που μπορεί να οδηγήσουν σε οικειοθελή πρόσληψη (Rezeption) ενός ξένου δικαίου από τον λαό ενός νεοσύστατου κράτους, και την οριοθετεί σε σχέση προς την αναγκαστική επιβολή μιας τέτοιας αποδοχής. Γεγονός είναι πως, κατά τον

συγγραφέα, οι συνθήκες της μετεπαναστατικής Ελλάδας δεν άφηναν πολλά περιθώρια εναλλακτικών επιλογών στον νομοθέτη της εποχής. Το ποινικό δίκαιο αποτελεί έκφραση κρατικής ισχύος και ορίζεται επομένως από τον φορέα της. Την εποχή εκείνη στην Ελλάδα δεν υπήρχαν πανεπιστήμια, ούτε επιστήμονες νομικοί που θα μπορούσαν ίσως να είχαν ερευνήσει, για παράδειγμα, τις εθιμικά ισχύουσες δικαιοτικές πρακτικές και τις πηγές στις οποίες ανάγονταν η καταγωγή τους¹⁸ Ο Ποινικός Κώδικας του Maurer αξιοποίησε τα καλύτερα νομοθετήματα της εποχής του. Η αποδοχή του βαναρικού δικαίου, όπως δημιουργικά αφομοιώθηκε στον Ποινικό Κώδικα του Maurer, ήταν η προσφορότερη λύση και δεν αποτελούσε άκριτη επιβολή ξένου δικαίου.

Ο τόμος ολοκληρώνεται με πλουσιότερη βιβλιογραφία και με κατάλογο των συγγραφέων. Πρόκειται για ένα εξόχως ενδιαφέρον έργο, που μας καλεί να ανατρέξουμε στο παρελθόν για να κατανοήσουμε πληρέστερα το παρόν μας, αναδεικνύοντας την ενασχόληση με την ιστορική διάσταση των θεσμών ως μια πολιτική εντέλει αναγκαιότητα. Οι θεσμοί επιβιώνουν των ανθρώπων που τους διαμόρφωσαν, και η χρονική απόσταση μας παρέχει την απαραίτητη ασφάλεια για μια ψύχραιμη, επιστημονική αξιολόγησή τους. Οι μελέτες του τόμου συγκροτούν ένα αξιολογότερο νομικό κείμενο, που εστιάζει σε θέματα ιστορίας του δικαίου και των απαρχών της διαμόρφωσης της ποινικής δογματικής στη χώρα, υπενθυμίζοντας τις περιπέτειες του ελληνικού λαού στον δρόμο προς τη δόμηση ενός πολυπόθητου ανεξάρτητου κράτους δικαίου.

18. Βλ. Χαρίκλεια Γ. Δημακοπούλου, *Η πορεία προς σύνταξιν ελληνικού Αστικού Κώδικος. Η περίοδος των αναζητήσεων: 1822-1891. Συμβολή εις την Ιστορίαν του Νεοελληνικού Διαφωτισμού*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2008, 185.